

OECD ÜLKELERİNDE YOLSUZLUĞUN EKONOMİK BELİRLEYENLERİ: PANEL VERİ ANALİZİ

Yrd. Doç. Dr. Burcu ÖZCAN*

ÖZET

Özel kazanımlar uğruna verilmiş kamusal bir yetkinin ya da gücün kötüye kullanımı şeklinde tanımlanan yolsuzluk, “yolsuzluk iktisadı” adı altında 1990’lı yıllar ile birlikte İktisadın bir alt disiplini şeklinde gündeme gelmiştir. İktisadi bir sorun olan yolsuzluk, dünya genelinde ülkeler tarafından mücadele sahası oluşturulan geniş çaplı küresel bir problem olarak kabul edilmektedir. Bu nedenledir ki, iktisatçılar yolsuzluğa karşı politik mücadele reçeteleri sunarak, nedenlerini belirlemeye çalışmaktadırlar. Bu çalışmada, birçok kategori altında ele alınan yolsuzluğun belirleyenleri, teorik ve ampirik olarak incelenmektedir. Panel veri modeline dayalı olan bu çalışmada yolsuzluğun belirleyenlerine ilişkin ileri sürülen çeşitli hipotezlerin doğrulukları araştırılmaktadır. Elde edilen sonuçlar, sadece politik haklar ile ilgili hipotezin doğrulanmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yolsuzluk, ekonomik kalkınma, ekonomik özgürlük, devletin ekonomideki payı, panel veri modeli.

ABSTRACT

Corruption is generally defined “as the misuse of public power for private interests” in the literature. The corruption economics has aroused as a sub-discipline of economics especially, since 1990s. Then, economists have started to analyze corruption in the frameworks of theoretical and empirical studies. Furthermore, corruption is accepted as a widespread global problem struggled by countries around the world. Due to these realities, economists try to define its determinants to suggest political challenges. In this study, corruption’s determinants classified in many categories are taken in hand in the theoretical and empirical parts. After proposing a few hypotheses related to its determinants, we interrogate the validities of them by employing panel data model. As sum, we find that only hypothesis related to the political rights is not corroborated in our model.

Keywords: Corruption, economic development, economic freedom, government’s share in economy, panel data model.

*Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.

GİRİŞ

Üzerinde durulması gereken bir iktisadi problem olan yolsuzluk, “yolsuzluk iktisadı” adı altında İktisat disiplininde yer edinmeye başlamış ve temel bir inceleme sahası oluşturmuştur. Bu durumun önemli nedenlerinden biri, son yıllarda yolsuzluk eylemlerinin çeşitli ülkelerde giderek yaygınlaşması ve ülkelerin sosyal, ekonomik ve kurumsal gelişmeleri önünde engel oluşturmasıdır.

Fransa, İtalya, Japonya, Filipinler, Güney Kore, Meksika ve Birleşmiş Milletler gibi birçok ülkenin karşılaştığı yolsuzluk skandalları yolsuzluk problemini, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, Uluslararası Şeffaflık Enstitüsü ve OECD gibi büyük uluslararası kurumların da mücadele sahalarında yer almasına yol açmıştır. Çünkü yolsuzluk ülkenin sosyal, kurumsal ve ekonomik gelişmesi önünde ciddi engeller oluşturmaktadır. Amundsen (1999) yolsuzluğun toplumsal açıdan sosyo-ekonomik alanda bozulmalara yol açan bir sorun olduğunun altını çizmektedir. Yolsuzluğun toplumun kültürel, politik ve ekonomik dokusunu zedeleyen ve hayati organlarının işlevselliklerine zarar veren ekonomik bir hastalık türü olarak betimlenebileceğini ileri sürmektedir. Yolsuzlukla ilgili önemli araştırmalara sahip olan Uluslararası Şeffaflık Enstitüsü¹ için ise yolsuzluk, çağdaş dünyanın en büyük mücadelelerinden biridir. İyi yönetimi yok etmekte, kamu politikasını bozmakta, kaynakların yanlış tahsisine yol açmakta, özel sektör gelişmesine ve özellikle de yoksullara zarar vermektedir. Dünya Bankasına² göre ise yolsuzluk, yasal sistemin rolünü bozduğu ve ekonomik büyümenin dayalı olduğu kurumsal yapıyı zayıflattığı için kalkınmayı sekteye uğratmaktadır ki, bu nedenle ekonomik ve sosyal kalkınma yolundaki önemli sorunlardan biridir.

Belirtilen nedenlerden ötürü oldukça önem arz eden yolsuzluğun, yazarlar arasında uzlaşmış bir tanımı olmasa da *genellikle özel kazanımlar uğruna kamu dairelerinin uygun olmayan kullanımı ya da suiistimali* (Shleifer ve Vishny, 1993; World Bank, 1997; Morgan, 1998; Sandholtz ve Koetzle, 2000; Myint, 2000; Treisman, 2000; Ali ve Isse, 2003) şeklinde tanımlandığı görülmektedir. Bu anlamda otoritenin kötüye kullanımı, rüşvet alış-verişi, zimmete para geçirilmesi, adam kayırmacılığı, gasp, dolandırıcılık, patronaj, hırsızlık ve hile şeklindeki birçok eylem yolsuzluk kapsamına girmektedir

(Khan, 1997: 8; Myint, 2000: 35).

Söz konusu genel tanımdan başka yazarlar tarafından ileri sürülen başka tanımlamalar da söz konusudur. Nye (1967: 419) için yolsuzluk, özele ilişkin maddi ya da statü kazanımları için kamusal bir rolün gerektirdiği resmi görevlerden ve toplumun yasal normlarından sapan bir davranıştır. Pellegrini ve Gerlagh (2008: 250) için ise yolsuzluk, kamu ve özel kesim arasındaki sınırların ihlali olup Jain (2001: 73) için kamu memurlarının, bürokratların, yasa koyucuların ve politikacıların halk tarafından temin ettikleri güçlerini, kendi ekonomik çıkarlarını ortak (toplumsal) iyinin zararına ötelemek için kullandıkları eylemlerdir.

Çeşitli şekillerde tanımlanan yolsuzluk tür olarak ele alındığında genellikle kamusal boyutunun öne plana çıkarıldığı görülmektedir. Fakat aynı zamanda yolsuzluğun özel kesimdeki iktisadi ajanlar arasında olabileceği de vurgulanmaktadır (Tanzi, 1998; Thomas ve Meagher, 2004; Sandholtz ve Koetzle, 2000). Bununla birlikte kamu kesimi yolsuzluğunun belirleyenlerini ortaya koymak son dönemde araştırmacıların odaklandıkları bir konu haline gelmiştir. Söz konusu belirleyenler teorik kısımda açıklanacağı üzere çeşitli kategorilere ayrılmaktadır.

Bu çalışmada ise söz konusu kategorilere giren belirleyenlerden ağırlıklı olarak ekonomik belirleyenlerin yolsuzluk üzerindeki etkileri incelenmektedir. Kişi başı gelir düzeyi, ticari açıklık oranı, devletin ekonomideki payı, gelir eşitsizliği, ekonomik özgürlük çalışmada ele alınan ekonomik belirleyenleri oluştururken, doğal kaynakların zenginliği coğrafyaya özgü, politik hakların varlığı ise demokratik özgürlüğe ilişkin belirleyenlerdir. Çalışmada yazın taramasının ardından söz konusu belirleyenlere ilişkin çeşitli hipotezler ileri sürülmekte ve doğrulukları panel veri analizi ile sınanmaktadır. Bu anlamda artan kişi başı gelir düzeyinin, ekonomik özgürlüğün, demokratik özgürlüğün ve ticari açıklığın yolsuzluğu azalttığı; buna karşılık devletin ekonomideki artan payının (büyüklüğünün) ve doğal kaynak zenginliğinin ise yolsuzluğu arttırdığı yönündeki hipotezlerin doğrulandığı görülmektedir. Söz konusu hipotezlerden sadece politik hakları temsil eden belirleyenle ilgili hipotez doğrulanmamaktadır.

Bu çalışmayı, daha önceki çalışmalardan farklı kılan panel veri ekonometrisine dayalı olan tekniğidir. Yolsuzluğun belirleyenlerine ilişkin ampirik

yazın incelendiğinde hemen hemen tüm çalışmaların kesit veri analizine dayalı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın, mevcut yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın bundan sonrası üç bölüm şeklinde düzenlenmiştir. İlk bölüm, yolsuzluğun belirleyenlerine ilişkin teorik açıklamaları ve yazın taramasını içermektedir. İkinci bölüm, çalışmanın veri setini, hipotezlerini, yöntemini ve ulaşılan bulgularını açıklamaktadır. Son bölüm ise sonuç ve politika önerilerine yer vermektedir.

1. YOLSUZLUĞUN BELİRLEYENLERİ

1.1.YOLSUZLUĞUN BELİRLEYENLERİNE İLİŞKİN TEORİK YAKLAŞIMLAR

Yolsuzluğun belirleyenleri çeşitli kategorilere ayrılmaktadır. Seldadyo ve Haan (2006) **ekonomik belirleyenler** (kişi başı gelir düzeyi, ekonomik büyüme, ticari açıklık, ekonomik özgürlük, ekonomik rekabet düzeyi, vergi sistemi, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, enflasyon oranı, devletin payı, gelir eşitsizliği), **politik belirleyenler** (demokrasi, federalleşme, seçim sistemi), **bürokratik ve düzenleyici belirleyenler** (yargı sistemi ve bürokrasinin kalitesi, kamu memurlarının ücret düzeyleri), **coğrafyaya özgü-kültürel ve dinsel belirleyenler** (ülkedeki Protestan nüfusun payı, etno-dilsel parçalanma, kolonyal geçmişe sahiplik) şeklinde bir gruplandırma yapmaktadırlar. Oldukça fazla belirleyenin söz konusu olmasından ötürü bu alt başlıkta sadece ampirik kısımda modele dahil edilen belirleyenler ile ilgili teorik açıklamalara değinilecektir.

1.1.1. KİŞİ BAŞI GELİR/ULUSAL REFAH DÜZEYİ

Gelir, yolsuzluğu açıklamada kullanılan önemli bir ekonomik değişkendir. Genellikle artan gelir düzeyinin yolsuzluğu azalttığı ileri sürülmektedir. Bu anlamda, Gunardi (2008)'nin belirttiği üzere yolsuzluk, gelir yükseldikçe talebinin düştüğü düşük bir mal şeklindedir. Düşük kişi başı gelir ya da ulusal gelir düzeyinin, yolsuzluk için bir teşvik kaynağı olduğundan söz edilmektedir. Sandholtz ve Koetzle (2000: 36-37)'nin ifadesiyle, düşük gelir düzeyi ahlaki olmayan davranışlar için yapısal teşvikler doğurmaktadır.

Gelir düzeyinin düşük olduğu toplumlarda ekonomik güvensizlik, marjinal gelir ilavelerinin bir ailenin yaşam koşulları üzerinde oldukça büyük etkiye sahip olduğu anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle, yoksul ülkelerde paranın marjinal değeri zengin ülkelere kıyasla daha yüksektir. Bu nedenle rüşvet verme, eğer gelirden daha çok kazanımlara yol açacak ise, maliyetine ve riskine değerlidir.

Söz konusu açıklamalara ters düşecek şekilde bazen ise yolsuzluğun gelişmenin bir sonucu olduğundan söz edilmektedir. Treisman (2000) için yolsuzluk, gelişmemiş toplumların bir karakteristiğinden ziyade, toplumların hızlı modernleşmelerinin bir sonucudur. Bu anlamda yolsuzluğun yeni refah kaynakları oluşturduğundan bahsedilmektedir. Zengin ekonomik elitler, daha fazla politik erişim ve imtiyazlar elde etmek üzere devletin karar alma organizasyonlarının kapılarını aralamak üzere servetlerini kullanmaktadırlar.

Bir diğer yaklaşım ise, yolsuzluk ve ekonomik gelişme arasında doğrusal olmayan bir ilişkinin varlığına dikkat çekmektedir. Bu anlamda yolsuzluğun sadece ülkeler arasında değil; aynı zamanda bir ülkenin içerisinde dahi zaman boyunca değişim gösterdiği ifade edilmektedir. Del Monte ve Papagni (2007) tarafından ileri sürüldüğü üzere, kalkınmanın erken safhalarında sosyal ve ekonomik sistemlerdeki değişikliklerin, yolsuzluğa yönelik daha fazla fırsatın var olmasından dolayı, yolsuzluğu arttırdığından bahsedilmektedir. Başka bir ifadeyle, yolsuzluk ve ekonomik kalkınma arasında ters bir ilişki olduğu ileri sürülmektedir. Kalkınmanın erken aşamalarında yolsuzluk artmakta iken ilerleyen aşamaları ile birlikte düşme eğilimi göstermektedir.

1.1.2. TİCARİ AÇIKLIK

Yolsuzluk yazınında ticari açıklığın ve uluslararası bütünleşmenin artmasının genellikle yolsuzluğu azalttığı ifade edilmektedir (Ades ve Di Tella, 1999; Sandholtz ve Gray, 2003; Shabbir ve Anwar, 2007; Gunardi, 2008; Pellegrini ve Gerlagh, 2008).

Yüksek ithalat oranı ile temsil edilen yüksek ticari açıklık düzeyi, tarife ve tarife dışı ithalat kısıtlarının azalması demektir. Bu tür kısıtların varlığı, ithalat için zorunlu lisansların varlığı nedeniyle yolsuzluk için fırsatlar sunmaktadır. Mauro (1997)'nin belirttiği üzere, eğer belli bir ürünü ithal etmek niceliksel kısıtlamalara tabii ise, zorunlu ithalat lisansları oldukça

değerli hale gelmekte ve ithalatçılar bu konuda yetkiye sahip memurlara rüşvet vermek zorunda kalmaktadırlar. Yapılan çalışmaların gösterdiği şey, açık bir ekonominin daha düşük yolsuzluk düzeyi ile ilişkili olduğudur. Pellegrini ve Gerlagh (2008: 250) için ise ticari açıklık, ulusal piyasalarda yabancı ürünlerin arzını arttırmakta ve bu nedenle ulusal rekabeti arttırarak rantı ve yolsuzluğu azaltmaktadır.

1.1.3. GELİR EŞİTSİZLİĞİ

Gini katsayısı ile temsil edilen gelir eşitsizliğinin genellikle yolsuzluk için fırsatlar sunduğundan söz edilmektedir. Paldam (2002: 224)'ın ifadesiyle, çarpık bir gelir dağılımı yasal olmayan kazanımlara yönelik eğilimleri ve yolsuzluğu arttırabilir. Husted (1999) için ise, adil bir refah dağılımı, çıkar gruplarının organizasyonu sayesinde amaçlarını korumak üzere hareket edebilen bir orta sınıfın varlığını yansıtmaktadır ki, bu tür gruplar yolsuzluğu arttıran bireysel talepleri zayıflatmaktadır. Kimi zaman ise Zimelis (2011: 13) tarafından belirtildiği üzere, gelir eşitsizliğinin yolsuzluğu azalttığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda eşitsizliğin, yolsuzluk hakkındaki sosyal normları ve insanların, kuralların ve kurumların meşruiyetine yönelik düşüncelerini ters bir şekilde etkileyerek, bireylerin yolsuzluğu kabullenilir bir davranış şeklinde değerlendirmelerini kolaylaştırdığından söz edilmektedir.

1.1.4. DEVLETİN EKONOMİDEKİ PAYI

Teorik açıdan genellikle kamu harcamalarının GSYİH içerisindeki payı ile temsil edilen devletin ekonomideki payının yolsuzluk ile pozitif ilişki içerisinde olduğu ileri sürülmektedir (Lambsdorff, 1999; Ali ve Isse, 2003; Shen ve Williamson, 2005; Pellegrini ve Gerlagh, 2008; Fiorino ve Galli, 2010). Del Monte ve Papagni (2007) tarafından belirtildiği üzere, yolsuzluğun ekonomik nedenlerinden biri devletin ekonomideki artan payıdır. Düzenleyici bir devlet yolsuzluğu, kararların yönetsel ya da girişimsel becerilerden ziyade, kamu politikaları tarafından belirlenmesine neden olduğu için teşvik etmektedir. Ayrıca, Ali ve Isse (2003: 463) tarafından ileri sürüldüğü üzere, devletin nispi büyüklüğü ve sahası ne kadar geniş ise, yolsuzluk ihtimali de o kadar fazladır. Çünkü bürokrasi ne kadar fazla ise, o kadar fazla bürokrat da ofislerini yolsuzluk için kullanacaktır. Az gelişmiş ülkelerde, modern özel sektör henüz yeterince gelişmediği için devlet, kaynakların tahsisi ve dağıtımında temel bir rol üstlenmekte ve

yolsuzluk artmaktadır.

Kimi zaman ise, devletin artan ekonomik payının ya da gücünün yolsuzluk için caydırıcı bir faktör olduğundan söz edilmektedir. Xin ve Rudel (2004: 298-299) için vatandaşlar güçlü bir devlete meşru olarak baktıkları için devlet, yolsuzluk üzerinde azaltıcı etkiye sahiptir. Demokratikleşme, rejimin meşruiyetini arttırarak devleti güçlendirmekte ve yolsuzluğa katılım yolundaki teşvikleri de azaltmaktadır.

1.1.5. EKONOMİK ÖZGÜRLÜK

Ekonomik özgürlüğün temel girdileri, Shen ve Williamson (2005) tarafından belirtildiği üzere kişisel seçim, rekabet özgürlüğü, kişinin ve mülkünün korunmasıdır. Ekonomik özgürlük, vergilerin, hükümet kısıtlamalarının ve düzenlemelerinin; kişisel seçim, gönüllü değiş-tokuş ve piyasa koordinasyonunun yerini alması durumunda azalmaktadır. Düzenlemeler ve lisanslar aracılığı ile sağlanan devlet müdahalelerinin genellikle geniş çaplı bürokrasi doğurduğu ve yolsuzluğu arttırdığından söz edilmektedir (Mauro, 1997; Tanzi, 1998; Sandholtz ve Koetzle, 2000; Graeff ve Mehlkop, 2003). Mauro (1997: 4) için liberalleşmeyi, istikrarı, deregülasyonu ve özelleştirmeyi amaçlayan politikalar, rant arayışı ve yolsuzluk için söz konusu fırsatları önemli ölçüde azaltabilirler. Devlet düzenlemelerinin yaygın olması ve kamu memurlarının bu düzenlemeleri uygulamak üzere takdir gücüne sahip olmaları durumunda ise, bireyler söz konusu kuralları atlamak üzere memurlara rüşvet önerme eğilimindedirler.

1.1.6. DEMOKRASİ VE POLİTİK HAKLAR

Konuşma ve basın özgürlüğü şeklinde sivil hakların yanı sıra parti kurabilme ya da örgütlenebilme şeklindeki politik hakları da içeren demokratik gelişmenin yolsuzluğu azalttığından söz edilmektedir (Ali ve Isse, 2003; Brunetti ve Weder, 2003; Pellegrini ve Gerlagh, 2008). İstikrarlı demokratik, politik sistemlere ve politik rekabete sahip ülkeler yolsuzluğu; demokratik seçim, politik haklar ve sivil özgürlükler aracılığı ile kontrol altında tutabilmek üzere daha fazla imkâna sahiptirler. Bu anlamda Shen ve Williamson (2005) tarafından ileri sürüldüğü üzere, demokratik bir ülke, vatandaşlarına parti kurabilme ve devlet memurlarını seçebilme ve denetleyebilme izni sunarak politik haklar sağlamaktadır. Demokratik teori, daha fazla politik

hak ve sivil özgürlüklere sahip ülkelerin, daha düşük yolsuzluk düzeylerine sahip olmaları gerektiğinden bahsetmektedir. Çünkü Treisman (2000: 404)'ın belirttiği üzere örgütlenebilme ve basın özgürlüğü hakları, yapılan suiistimalleri ortaya çıkarmakla ilgili misyona ve hakka sahip olan kamu çıkar gruplarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Kısacası, demokratik toplumlarda basın ve konuşma özgürlüğü vatandaşlara bilgiye erişim, sorgulama, talep etme ve elde ettiklerini ise açıklama imkânı sunarak yolsuzluk skandallarının ortaya çıkmasını ve cezalandırılmasını sağlamaktadır.

1.1.7. DOĞAL KAYNAK ZENGİNLİĞİ

Petrol ihracatçısı konumunda olan yakıt ve mineral ihracı açısından veya doğal kaynak yatakları açısından zengin olan ülkelerin söz konusu kaynakların daha çok ekonomik ranta konu olmaları nedeniyle, daha fazla yolsuzluk problemleri ile karşı karşıya olduklarından söz edilmektedir. Pellegrini ve Gerlagh (2008: 250)'ın ifadesiyle, ekonomik rantlar, kaynakların keşfedilme ve çıkarılma haklarını elde etmiş olanlar için söz konusudur. Söz konusu rantların varlıkları ise rüşvet sayesinde politikacıları etkileme çabalarına yol açmaktadır. Çünkü söz konusu politikacılar işletme haklarının dağıtımını üzerinde güce sahip olup kaynakları diğer verimli eylemlerden uzaklaştırabilmektedirler. Bu nedenle doğal kaynak bolluğunun, daha yüksek yolsuzluk düzeyi ile ilişkili olduğu söylenebilir. Bir diğer yazar olan Mauro (1997)'nin belirttiği üzere, doğal kaynaklara sahiplik (petrol, altın, mineral, kereste gibi) önemli rant kaynaklarına sahiplik anlamındadır. Çünkü söz konusu kaynaklar, çıkarılma maliyetlerini aşan yüksek fiyatlardan satılabilmektedirler. Satışları ise genellikle yolsuzluk yapan memurların görmezden geldikleri katı hükümet düzenlemelerine konudur. Kısacası, tüm bu nedenlerden ötürü kaynak zengini ülkelerin, kaynak yoksulu ülkelere kıyasla daha fazla rant arayışı davranışlarına konu oldukları söylenebilir.

1.2. YAZIN TARAMASI

1980'lere kadar yolsuzluğa yönelik çalışmalar, sadece Sosyoloji, Politik Bilimler, Tarih, Kamu Yönetimi ve Kriminoloji kapsamında ele alınmışken; 1990'lı yıllar ile birlikte çalışmalarda kullanılabilecek yolsuzluk göstergelerinin ortaya çıkışıyla birlikte, yolsuzluğun hem belirleyenlerini, hem de sonuçlarını kapsayan birçok ampirik çalışmanın da ortaya çıktığı görülmektedir (Ata ve Arvas, 2011: 161). Söz konusu çalışmalar ele alındığında

çoğunun kesit veri analizine dayalı oldukları görülmektedir (bkz. Ades ve Di Tella, 1997; La Porta vd., 1999; Treisman, 2000; Fisman ve Gatti, 2002). Bu alt başlık altında teorik kısımda çeşitli kategoriler altında biraraya getirilen yolsuzluğun belirleyenlerini kapsayan ampirik çalışmalardan ve söz konusu çalışmaların ulaştıkları sonuçlardan bahsedilecektir.

Ekonomik belirleyenlerden ilki olan düşük *kişi başı gelire/ulusal gelire* ya da *ekonomik büyüme* oranına sahip ülkelerde, yolsuzluğun çoğunlukla daha yüksek olduğu (Ades ve Di Tella, 1999; Sandholtz ve Koetzle, 2000; Treisman, 2000; Barreto, 2001; Larrain ve Tavares, 2004; Paldam, 2002; Montinola ve Jackman, 2002; Herzfeld ve Weiss, 2003; Glaeser ve Saks, 2006; Serra, 2006; Rehman ve Naveed, 2007; Pellegrini ve Gerlagh, 2008; Çokgezen, 2010; Goel ve Nelson, 2010, 2011; Fiorino ve Galli, 2010; Ortega vd., 2010; Ata ve Arvas, 2011) tespit edilmiştir. Bazı çalışmalar (Ades ve Di Tella, 1997; Braun ve Di Tella, 2004) ise yolsuzluğun konjonktürle aynı yönde bir işleyişe sahip olduğunu belirterek kişi başı gelir düzeyi ile yolsuzluk arasında pozitif bir ilişki tespit etmiş iken; bazıları (Ali ve Isse, 2003; Brunetti ve Weder, 2003; Zimelis, 2011) da gelir düzeyinin yolsuzluk üzerinde açıklayıcı güce sahip olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Yolsuzluk üzerinde etkisi sorgulanan bir diğer ekonomik belirleyen ise kamu harcamalarının GSYİH içerisindeki payı ile temsil edilen *devletin ekonomideki payıdır*. Çalışmalardan bir kısmı (LaPalombara, 1994; Sandholtz ve Koetzle, 2000; Ali ve Isse, 2003) *devletin ekonomideki payı* arttıkça yolsuzluk düzeyinin de artacağını; bazıları ise (Husted, 1999; Montinola ve Jackman, 2002; Glaeser ve Saks, 2006; Pellegrini ve Gerlagh, 2008) devletin ekonomideki payının yolsuzluk üzerinde etkili olmadığını saptamıştır. Bununla birlikte bazı çalışmalar ise, devletin ekonomideki artan payının yolsuzluk üzerinde frenleyici etkiye sahip olduğu sonucuna varmıştır (Bonaglia vd., 2001; Fisman ve Gatti, 2002; Xin ve Rudel, 2004; Shen ve Williamson, 2005; Goel ve Budak, 2006; Rehman ve Naveed, 2007; Goel ve Nelson, 2010).

Önemli bir ekonomik belirleyen olan ithalatın GSYİH içerisindeki payı ile temsil edilen *ticari açıklığın* ve uluslararası bütünleşmenin ise yolsuzluğu azalttığı (Ades ve Di Tella, 1997, 1999; Sandholtz ve Koetzle, 2000; Akçay, 2000; Fisman ve Gatti, 2002; Brunetti ve Weder, 2003; Sandholtz ve Gray, 2003; Herzfeld ve Weiss, 2003) veya etkilemediği (Rehman ve

Naveed, 2007; Pellegrini ve Gerlagh, 2008; Knack ve Azfar, 2003; Chowdhury, 2004; Folorunso, 2007) ve bazen de arttırdığı (Ahrend, 2002; Gatti, 2004) saptanmıştır.

Yolsuzluk üzerinde etkisi sorgulanan önemli bir diğer ekonomik belirleyen ise Gini katsayısı ile temsil edilen *gelir eşitsizliği*dir. Çalışmalardan bazıları artan gelir eşitsizliğinin yolsuzluğu arttırdığını (Swamy vd., 1999; Akçay, 2000; Barreto, 2001; Ata ve Arvas, 2011), yolsuzluk üzerinde pek fazla açıklayıcı güce sahip olmadığını (Husted, 1999; Paldam, 2002; Shabbir ve Anwar, 2007; Zimelis, 2011) ortaya koymuştur. Hem ekonomik bir belirleyen; hem de bürokratik karar alma sürecini gerektirdiği için bürokratik bir belirleyen olarak da kabul edilen düşük *ücret düzeyinin* ise yolsuzluğu arttırdığı (Rijkeghem ve Weder, 1997; Rauch ve Evans, 2000; Montinola ve Jackman, 2002; Pellegrini ve Gerlagh, 2008) sonucuna varılmıştır. Seldadyo ve Haan (2006) ise, artan ücret düzeyinin beklentilere ters düşecek şekilde yolsuzluğu arttırdığını saptamış iken; Sosa (2004) ise yüksek ücret düzeyinin yolsuzluğu her zaman arttırmayacağını beklenen fayda modeline dayalı olarak ortaya koymuştur.

Yolsuzluğun diğer ekonomik belirleyenleri incelendiğinde, örneğin makroekonomik istikrarsızlığı temsilen kullanılan döviz kuru oynaklığındaki artışların yolsuzluk düzeyini arttırdığı (Folorunso, 2007); *ekonomik özgürlüğün* yolsuzluğu azalttığı (Akçay, 2000; Broadman ve Recanatini, 2000; Park, 2003; Ali ve Isse, 2003; Shen ve Williamson, 2005) ya da etkilemediği (Glaeser ve Saks, 2006) tespit edilmişken; artan *işsizlik ve enflasyon* oranlarının ise yolsuzluğu arttırdıkları (Akçay, 2000; Paldam, 2001, 2002; Braun ve Di Tella, 2004; Rehman ve Naveed, 2007; Melgar ve Rossi, 2009; Evrensel, 2008; Ata ve Arvas, 2011), *doğrudan yabancı yatırım* oranlarındaki artışın ise yolsuzluk üzerinde azaltıcı etkiye sahip olduğu (Larrain ve Tavares, 2004; Rehman ve Naveed, 2007) saptanmıştır.

Yolsuzluğun belirleyenlerine yönelik ikinci kategori ise *politik unsurları* içermektedir. Bu unsurlar arasından *demokratik gelişmenin* (Sandholtz ve Koetzle, 2000; Paldam, 2002; Montinola ve Jackman, 2002; Braun ve Di Tella, 2004; Gatti, 2004; Chowdhury, 2004; Shen ve Williamson, 2005; Ekstrand, 2005; Lederman vd., 2005; Serra, 2006; Evrensel, 2008; Çokgezen, 2010; Goel ve Nelson, 2010; Iwasaki ve Suzuki, 2012) ve *uzun soluklu demokratik geçmişin* (Treisman, 2000; Herzfeld ve Weiss, 2003; Pellegrini

ve Gerlagh, 2008) yolsuzluğu azalttığı belirlenmiş iken; bazı çalışmalar ise demokratik normların yolsuzluk üzerinde çok fazla açıklayıcı güce sahip olmadığı sonucuna ulaşmıştır (Shabbir ve Anwar, 2007; Folorunso, 2007).

Demokratik gelişmenin bir göstergesi ve aynı zamanda sivil bir hak olan *basın özgürlüğü*nün ise yolsuzluk üzerinde azaltıcı etkiye sahip olduğu (Ahrend, 2002; Brunetti ve Weder, 2003; Chowdhury, 2004; Lederman vd., 2005; Ekstrand, 2005; Shabbir ve Anwar, 2007; Pellegrini ve Gerlagh, 2008) bulunmuş iken; devrimler, darbeler ve politik suikastların sıklığı ile temsil edilen politik istikrarsızlığın ise yolsuzluğu arttırdığı (Leite ve Weidmann, 1999; Park, 2003; Serra, 2006; Pellegrini ve Gerlagh, 2008) belirlenmiştir. Ades ve Di Tella (1999) ise, politik hakları temsilen kullandıkları Gastil indeksi ile beklentilere ters düşen bir sonuca erişmişlerdir. Düşük politik hak sahipliğinin aynı zamanda, düşük yolsuzluk seviyesi ile ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Akçay (2000) ise politik/siyasal hakların varlığının yolsuzluğu azalttığını tespit etmiştir. Yönetimin dezantralizasyonunu ifade eden *yerelleşme* unsurunun ise bazı çalışmalarda yolsuzluğu azaltıcı (Fisman ve Gatti, 2002; Ali ve Isse, 2003; Goel ve Nelson, 2010; Iwasaki ve Suzuki, 2012), bazı çalışmalarda (Treisman, 2000) arttırıcı, bazılarının da ise etkili olmadığı (Pellegrini ve Gerlagh, 2008) saptanmıştır.

Üçüncü kategori ise *yasal sistem ve bürokratik çevre* ile ilgili belirleyenleri içermektedir. Bu kategoriye giren *hukukun üstünlüğü* (*rule of law*) indeksi, bir ülkenin vatandaşlarının kanun yapmak, yürütmek ve tartışmaları çözmek üzere mevcut kurumları kabul etme gönüllülüğünün derecesini yansıtmakta olup aynı zamanda ülkelerin sağlam politik kurumlara ve güçlü bir yargı sistemine sahip oldukları eksenini de ölçmektedir. Söz konusu indeksin yolsuzluk üzerinde caydırıcı etkiye yol açtığı çoğunlukla ulaşılan bir sonuçtur (Mauro, 1995; Leite ve Weidmann, 1999; Herzfeld ve Weiss, 2003; Park 2003; Brunetti ve Weder, 2003; Folorunso, 2007; Iwasaki ve Suzuki, 2012).

Belirleyenlere ilişkin dördüncü kategori ise *coğrafyaya özgü, tarihi, sosyo-demografik, kültürel ve dini* unsurları içermektedir. Örneğin; geçmişte İngiliz kolonisi olmanın yolsuzluğu azalttığı (Swamy vd., 1999; Treisman, 2000; Herzfeld ve Weiss, 2003) ya da yolsuzluk üzerinde etkili olmadığı (Sandholtz ve Koetzle, 2000) tespit edilmiştir. *Sosyalizmin süreklilik kazanmasının* ise, kurumsal hareketsizlik nedeniyle yolsuzluğun kontrolü üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu (Iwasaki ve Suzuki, 2012), bunun yanı sıra *İngiliz*

hukuk sistemine (common law system) sahipliğin de yolsuzluğu azalttığı (Goel ve Nelson; 2010) ulaşılan sonuçlar arasındadır.

Bu kategoride yer alan dinsel unsurlardan ise, hiyerarşik yapıya sahip olan Müslüman, Katolik, Doğulu Ortodoks dinlerinin yolsuzluğu arttırdığı, buna karşılık toplumda artan *Protestan nüfus payının ise yolsuzluğu azalttığı* (La Porta vd., 1999; Treisman, 2000; Bonaglia vd., 2001; Paldam, 2001; Herzfeld ve Weiss, 2003; Ekstrand, 2005; Serra, 2006; Melgar ve Rossi, 2009) ya da etkilemediği (Shabbir ve Anwar, 2007; Goel ve Nelson, 2010; Zimelis, 2011) saptanmıştır. Kültürel bir belirleyen olan *etno-dilsel parçalanmanın* da yolsuzluğu arttırdığı (Shleifer ve Vishny, 1993; La Porta vd., 1999; Lederman vd., 2005; Shen ve Williamson, 2005; Seldadyo ve Haan, 2006; Glaeser ve Saks, 2006) ya da etkilemediği (Ali ve Isse, 2003; Brunetti ve Weder, 2003; Zimelis, 2011) sonucuna varılmıştır.

Dördüncü kategoride yer alan *cinsiyet* unsuru ise yolsuzluk üzerinde etkisi araştırılan sosyo-demografik bir belirleyendir. Özellikle parlamento ve emek piyasasında artan kadın emek gücünün yolsuzluk üzerinde azaltıcı etkiye sahip olduğu kimi çalışmalar (Swamy, vd., 1999; Seldadyo ve Haan, 2006; Zimelis; 2011) tarafından desteklenmiş iken; bazı çalışmalar ise cinsiyetin, yolsuzluk üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşmıştır (Melgar ve Rossi, 2009). Bir diğer demografik öge olan nüfus artışının ya da *kentsel nüfus yoğunluğunun* ise yolsuzluğu arttırdığı (Xin ve Rudel, 2004) veya azalttığı (Seldadyo ve Haan, 2006; Goel ve Nelson, 2010) ulaşılan bir diğer sonuçtur

Son kategoride yer alan coğrafyaya özgü belirleyenlerden biri olan *ülke büyüklüğünün* ise yolsuzluk davranışlarının kontrolünün büyük ülkelerde güç olmasından ötürü yolsuzluğu arttırdığı (Goel ve Budak, 2006), hem coğrafyaya özgü, hem de ekonomik bir belirleyen olan doğal kaynak zenginliğinin ise rant arayışı davranışlarını teşvik etmesinden ötürü yolsuzluğu arttırdığı (Leite ve Weidemann, 1999; Ades ve Di Tella, 1999; Larrain ve Tavares, 2004; Seldadyo ve Haan, 2006; Goel ve Nelson, 2010) ya da azalttığı (Ortega vd., 2010) tespit edilmiştir.

Tablo 1 açıklanan belirleyenlere ilişkin ilgili yazından elde edilen sonuçların bir özetini vermektedir.

Tablo 1: Yolsuzluğun Belirleyenlerine Yönelik Temel Ampirik Çalışmalar

Çalışmalar	Treisman (2000)	Ades&Di Tella (1999)	La Porta vd. (1999)	Fisman ve Gatti (2002)	Adsera, Boix ve Payne (2000)	Brunetti veWeder (2003)	Persson, Tabellini veTrebbi (2001)
Yolsuzluk indeksi	CPI, BI	WCR, BI	ICRG	ICRG, WCR, CPI	GRAFT	ICRG, WB, CPI	CPI
Ekonomik kalkınma	_*	_*	_*	_*	_*		_*
Eğitim		-					_*
Politik haklar	-	+			_*	+	-
Piyasa düzenlemeleri	+						
Doğal kaynak zenginliği	+	+					
Ticari açıklık	-	_*		-		_*	_*
Protestan dini	_*		-		+		_*
Etno-dilsel parçalanma	+		+	+		+	-
İngiliz yasal sistemi	_*		_*		-		
İngiliz kolonyal miras	_*						
Sürekli demokrasi	_*						
Bilgi özgürlüğü						_*	
Gazete sirkülasyonu					_*		
Yerleşme (Federalizm)	+*			_*	+		
Çoğunlukçu sistem					-		_*
Politik istikrarsızlık	+				+*		+

Not: + ve – işaretler, ilgili değişkenin yolsuzluk üzerindeki tahmini etkisini göstermektedir. – Söz konusu değişkenin yolsuzluğu azalttığı; + ise artırdığı anlamına gelmektedir. * ise %5 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. CPI (yolsuzluk algı indeksi), BI (İş Zekâsı-Business Intelligence’ın yolsuzluk indeksini), WCR (Dünya Rekabetçilik Raporu- World competitiveness report’un yolsuzluk indeksini), ICRG (Uluslar arası Ülke Riski Rehberi-

International Country Risk Guide'nin yolsuzluk indeksini), WB (Dünya Bankası- World Bank'nin yolsuzluk indeksini, Graft ise bir diğer yolsuzluk indeksini ifade etmektedirler. **Kaynak:** Serra, 2006: 228.

2. VERİ SETİ, HİPOTEZLER, YÖNTEM ve AMPİRİK BULGULAR

2.1. VERİ SETİ VE İLERİ SÜRÜLEN HİPOTEZLER

Çalışma, 33 OECD ülkesini³ içeren ve 2000-2010 yıllarını kapsayan dengesiz bir panel veri setinden ibarettir. Ülke örnekleme ve zaman aralığı verilerin bulunabilirliği göz önünde bulundurularak tespit edilmiştir. Bağımlı değişken olarak ise Uluslararası Şeffaflık Enstitüsü tarafından 1995 yılından itibaren birçok ülke için düzenli bir şekilde yayımlanan Yolsuzluk Algı İndeksi (CPI) kullanılmaktadır. Söz konusu indeks ülkeleri, kamu memurları ve politikacılar arasında var olduğu sezilen yolsuzluk derecesi bakımından sıralamaktadır. 14 Farklı ankete dayalı olup hem ikamet edenleri, hem de göç edenleri kapsayan, iş adamları ve ülke analistleri arasında uygulanan 7 bağımsız kurumdan sağlanan araştırmalara dayanan bileşke bir indekstir. İndekste düşük değerler, yüksek yolsuzluk algısını, yüksek değerler ise düşük yolsuzluk algısını temsil etmektedir (Shen ve Williamson, 2005).

Çalışmada ileri sürülen hipotezler ise yazın taraması neticesinde şu şekilde belirlenmiştir:

H_1 = Kişi başı gelir düzeyi arttıkça yolsuzluk düşmektedir.

H_2 =Devletin ekonomideki payı (büyüklüğü) arttıkça yolsuzluk artmaktadır.

H_3 =Ticari açıklık düzeyi arttıkça yolsuzluk düşmektedir.

H_4 =Gelir eşitsizliği arttıkça yolsuzluk artmaktadır.

H_5 = Demokratik özgürlük (politik haklar) arttıkça yolsuzluk düşmektedir.

H_6 = Ekonomik özgürlük arttıkça yolsuzluk düşmektedir.

H_7 =Doğal kaynak zenginliği arttıkça yolsuzluk artmaktadır.

Çalışmanın bağımsız değişkenlerinden ilki, 2005 baz yıllı reel kişi başı GSYİH değeridir. İkincisi, devletin ekonomideki payını temsilen genel nihai devlet tüketim harcamalarının GSYİH içerisindeki payı değişkenidir. Ticari açıklığı temsilen ise mal ve hizmet ithalatının GSYİH içerisindeki payı⁴, doğal kaynak zenginliğini temsilen yakıt ihracının ticari ihracat içerisindeki payı değişkenleri kullanılmıştır. Söz konusu bu değişkenler Dünya Bankası'na ait *World Development Indicators* (WDI) veri tabanından elde edilmiştir.

Modelde yer alan diğer değişkenlere ilişkin olarak, gelir eşitsizliğini temsilen kullanılan Gini katsayısı, Frederic Solt'un "*The Standardized World Income Inequality*" veri tabanından elde edilmiştir. Ekonomik özgürlük verisi ise, "*Fraser Institute*"den sağlanmıştır. Bu kurum 1970 yılından itibaren 141 ülke için ekonomik özgürlük derecesini gösteren bir yıllık yayımlamaktadır. Ülkelerin ekonomik özgürlük değerleri, 0 ile 10 arasında değerlere sahiptir. Yüksek değerler, yüksek ekonomik özgürlük düzeyinin ifadesidir. Çalışmada ekonomik özgürlüğü temsilen "özet indeks" kullanılmıştır. Son olarak demokrasiyi temsilen ise, "*Freedom House*" tarafından yayımlanan sivil özgürlükleri ve politik hakları temsil eden indekslerden politik haklar indeksi kullanılmıştır. Söz konusu indeks, 1972 yılından itibaren yıllık olarak yayımlanmakta olup 1 ile 7 arasında değişen değerlere sahiptir. Bunlardan 1 en yüksek demokrasi düzeyini, 7 ise en düşük demokrasi düzeyini göstermektedir.

Çalışmada kullanılan model ve modele ilave edilen değişkenler ilgili yazın incelenerek ve örneklem kapsamındaki ülkeler için verilerin bulunabilirliği kısıtı dahilinde belirlenmiş olup (1) nolu denklem ile ifade edilmektedir⁵:

$$Yolsuzluk_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 \ln Gelir_{it} + \alpha_2 Devlet_{it} + \alpha_3 Ticari_{it} + \alpha_4 Gini_{it} + \alpha_5 Dem.Özg_{it} + \alpha_6 Eko.Özg_{it} + \alpha_7 D.Kaynak_{it} + \alpha_i + \lambda_t + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$i=1,2,\dots,33$, $t=2000, 2001,\dots,2010$ şeklinde olup i ve t sırasıyla ülke ve zaman alt indislerini ifade etmektedirler.

$Yolsuzluk_{it}$ yolsuzluğu, $\ln Gelir_{it}$ kişi başı gelir düzeyinin doğal logaritmasını, $Devlet_{it}$ devletin ekonomideki payını, $Ticari_{it}$ ticari açıklığı, $Gini_{it}$

gelir eşitsizliğini, *Dem.Özg_{it}* politik haklar ile temsil edilen demokratik özgürlüğü (gelişmeyi), *Eko.Özg_{it}* ekonomik özgürlüğü, *D.Kaynak_{it}* ise doğal kaynak zenginliğini göstermektedir. α_0 sabit parametreyi, α_i ülkelere özgü etkiyi (birim etkiyi), λ_i zaman etkisini, ε_{it} ise hata terimini göstermektedir.

2.2. YÖNTEM ve AMPİRİK BULGULAR

Çalışmada yöntem olarak panel veri modeli tercih edilmiştir. Çünkü panel verinin zaman serisi ve kesit veriye kıyasla birime ait heterojenitenin kontrolüne izin vermesi, daha fazla bilgi verici olması, daha fazla değişkenliğe sahip olması, değişkenler arasında daha az çoklu doğrusal bağlantıya yol açması ve daha fazla serbestlik derecesi ile daha etkin olması, kesit veride ve zaman serisi verisinde saptanamayan etkileri belirlemede ve ölçmede üstünlüğe sahip olması gibi birçok açıdan üstünlüklere sahiptir (Baltagi, 2005: 6-7). Panel veri modelleri arasında esaslı ayırım sabit etkiler ve rassal etkiler modelleri arasında yapılmaktadır. Sabit etkiler modelinde (1) nolu denklemde α_i ile gösterilen birim etkinin açıklayıcı değişkenler ile ilişkili olmasına izin verilmekte iken, rassal etkiler modelinde α_i 'nin tümüyle rassal olduğu ve açıklayıcı değişkenler ile ilişkisiz olduğu varsayılmaktadır. Sabit etkiler modelinin en çok tercih edilen tahminçileri grup-içi tahminci ve kukla değişkenli en küçük kareler tahmincisidir. Rassal etkiler modelinde ise, birim etki hata teriminin bir parçası şeklinde ele alınmakta ve (1) nolu denklemde görülen α_i ile ε_{it} birleşik hata terimini oluşturmaktadırlar ($\mu_{it} = \alpha_i + \varepsilon_{it}$). Bu nedenle rassal etkiler modelinde birleşik hata terimi içerisinde α_i 'nin yer alması, aynı yatay kesit birimlerin kalıntıları arasında korelasyona yol açmaktadır (Hsiao, 2003:35). Bu durum $\text{Corr}(\mu_{it}, \mu_{is}) = (\sigma_a^2 / \sigma_a^2 + \sigma_e^2)$, $t \neq s$ şeklinde ifade edilebilir. Söz konusu oto korelasyon sorununu çözmek için ise genelleştirilmiş en küçük kareler (GEKK) tahminçisi kullanılmaktadır (Wooldridge, 2009: 490-491).

Bahsedilen açıklamalar doğrultusunda öncelikle, modelde birim ve/veya zaman etkilerinin var olup olmadığının tespiti gereklidir. Bu nedenle öncelikle havuzlanmış en küçük kareler ile bir yönlü/iki yönlü sabit etkiler modeli arasında ayırım yapmak üzere F testi; havuzlanmış EKK ile bir yönlü/iki yönlü rassal etkiler modeli arasında ayırım yapmak üzere ise LM ve/ya da LR testleri kullanılmaktadır (Baltagi, 2005: 55-66).

Tablo 2: F, LM VE LR Testi Sonuçları

F Testi	LM Testi	LR Testi
$F_{iki-yönlü} = 92.42775^*$ $F_{tablo} (42, 313) = 1.39$	$LM_{iki-yönlü} = 468.78^*$	$LR_{iki-yönlü} = 490.66^*$
$F_{birim} = 122.40^*$ $F_{tablo} (32, 323) = 1.46$	$LM_{birim} = 468.78^*$	$LR_{birim} = 490.66^*$
$F_{periyod} = 0.656052$ $F_{tablo} (10, 313) = 1.83$	$LM_{periyod} = 0$	$LR_{periyod} = 2.16$

Not: * %5 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. LM ve LR test istatistikler χ^2 dağılımına sahiptirler.

Tablo 2’de görüldüğü üzere, F, LM ve LR testi sonuçlarına göre sadece birim etkilerin var olduğu, zaman etkilerinin var olmadığı saptanmıştır.

Çalışmanın ikinci aşamasında ise Hausman (1978) testine dayalı olarak tahminci seçimi yer almaktadır. Testte H_0 =Bireysel etkiler modeldeki diğer açıklayıcı değişkenlerle korelasyonsuzdur şeklindedir. Bu durumda H_0 ’ın reddedilmesi rassal etkiler modelinin varsayımlarının karşılanmadığı, GEKK tahmincisinin yansız ve tutarlı olmadığını, bu nedenle sabit etkiler modeline ait tahminci (within ya da grup içi) ile yola devam edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Tablo 3’de görüldüğü üzere Hausman testi sonucu $E(\alpha_p, \alpha_{it}) = 0$ koşulu sağlanamadığından sabit etkiler tahmincisi kullanılmıştır.

Çalışmanın üçüncü aşamasında ise, modelde otokorelasyonun, heteroskedasitenin ve birimler arası korelasyonun varlığı test edilmekte ve nihai modele, tespit edilen söz konusu problemler düzeltilerek ulaşılabilmektedir. Sabit etkiler modelinde heteroskedasite problemi Değiştirilmiş Wald Testi kullanılarak araştırılmıştır. Elde edilen sonuç, birimlere göre heteroskedasitenin olmadığını ifade eden H_0 hipotezinin reddedilmesini gerektirmektedir.

Otokorelasyonun varlığı ise, Baltagi-Wu (1999) tarafından önerilen dengersiz panel veri seti için de uygun olan LBI testi (Yerel En İyi Değişmez Testi) ve Bhargava, Franzini ve Narendranathan (1982) tarafından önerilen

Değiştirilmiş Durbin Watson testi ile sınanmıştır. Her iki test istatistiğinin değeri 2'den küçük olup, birinci dereceden otokorelasyonun (AR(1)) olmadığını ifade eden H_0 hipotezi reddedilmektedir (Baltagi, 2005: 89-90; Tatoğlu, 2012: 213-214). Son olarak birimlerarası bağımlılığın varlığı ise, Pesaran (2004)'ün CD testi kullanılarak araştırılmıştır. Sonuçlar, birimlerarası (ülkeler arası) bağımlılığın olmadığını ifade eden H_0 hipotezinin reddedilmediğine işaret etmektedir. Bir diğer ifadeyle, yatay kesit bağımlılığının olmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak modelde, otokorelasyonun ve heteroskedasitenin olduğu fakat birimlerarası bağımlılığın ise olmadığı tespit edilmiş, bu nedenle nihai model tespit edilen her iki probleminin düzeltilmesi sonucu elde edilmiştir. Sabit etkiler modeli, Arellano (1987), Froot (1989) ve Rogers (1993) tahmincisi⁶ kullanılarak heteroskedasite ve otokorelasyon sorunlarından arındırılmıştır.

Tablo 3 modelin söz konusu problemlere karşı düzeltilmiş son halini yansıtmaktadır.

Tablo 3: Yolsuzluğun Belirleyenlerine İlişkin Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: Yolsuzluk	Katsayılar
lnGelir	.466** (.235) [0.048]
Devlet	-.048** (.0212) [0.023]
Ticari	.007* (.004) [0.097]
Gini	-.061*** (.0167) [0.000]
Dem. Özg	.422*** (.076) [0.000]

Eko. Özg	.235*** (.071) [0.001]
D.Kaynak	-.016** (.007) [0.035]
Sabit	-4.161 (6.007) [0.489]
Hausman Testi χ^2 (7)	69.64*** [0.000]
Değiştirilmiş Wald Testi χ^2 (33)	751.52*** [0.000]
Baltagi-Wu LBI Test İstatistiği	1.421
Bhargava vd. Değiştirilmiş Durbin-Watson Test İstatistiği	1.038
Pesaran CD Test istatistiği	-1.221 [1.7778]
Wald Testi	18764.10*** [0.0000]
Gözlem Sayısı	279

Not: Parantez içerisindekiler, otokorelasyon ve heteroskedasiteye karşı düzeltilmiş standart hataları, köşeli parantez içerisindekiler olasılık değerlerini, *** %1, **%5 ve * ise %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 3 yorumlanacak olunursa, kişi başı gelir düzeyi yolsuzluk üzerinde beklenen (+) işarete sahiptir. Başka bir ifadeyle, artan gelir düzeyi teorik kısımda açıklanan nedenlerden ötürü yolsuzluğun azalmasına yol katkıda bulunmaktadır. Ülkelerin ekonomik refah düzeyleri yükseldikçe yolsuzluk düzeyleri de düşmektedir⁷. Devletin ekonomideki payı arttıkça ise, yolsuzluk düzeyinin de arttığı görülmektedir. Bu durum teorik kısımda belirtildiği üzere devletin artan ekonomik payının yolsuzluk için çeşitli fırsatlar sunduğunu doğrulamaktadır. Ekonomide devletin payının %1 civarında artış göstermesinin, yolsuzluk indeksinde yaklaşık 0.05 birimlik azalışa (yolsuzluk düzeyi üzerinde artışa) yol açtığı görülmektedir. Bir diğer değişken olan ticari açıklık düzeyinin ise teorik açıdan beklendiği üzere yolsuzluğu azalttığı saptanmıştır-

tır. Bu anlamda serbest ticaretin, kamu memurlarının, kotalama lisansları ve izinler gibi yönetsel metalar üzerindeki kontrollerini kaldırdığını, bu nedenle küreselleşme sürecinin, söz konusu ürünlerin özel kazanımlar için değiş-tokuş edilme ihtimalini azalttığı söylenebilir.

Gini katsayısı ile temsil edilen artan gelir eşitsizliğinin ise teorik açıdan beklendiği üzere yolsuzluğu arttırdığı saptanmıştır. Bu anlamda çarpık bir gelir dağılımının yolsuzluğu teşvik ettiği söylenebilir. Demokratik özgürlüğü ya da demokratik gelişmeyi temsilen kullanılan politik hakların varlığının (parti kurabilme, örgütlenebilme, oy kullanabilme, muhalefet partilerin bulunması gibi) ise teorik açıdan beklenen işarete (-) sahip olmadığı görülmektedir⁸. Bu durumun temel nedeni olarak, OECD ülkelerinde yüksek düzeyde politik hakkın varlığının Olson (1982) tarafından öne sürülen çıkar/ menfaat gruplarının (işçi örgütleri, politik partiler, mesleki örgütleri gibi) oluşumuna yol açması gösterilebilir. Söz konusu gruplar, toplumsal menfaat yerine, grup menfaatinin sağlanması peşinde oldukları için yolsuzluğu teşvik etmektedirler. Bu gruplar sosyal kalkınma yazınında Olsoncu gruplar olarak adlandırılmakta ve ekonomik kalkınma üzerinde olumsuz etkilere yol açtıkları kabul edilmektedir. Çalışmada ulaşılan bu sonuç, aynı zamanda Ades ve Di Tella (1999: 989)'nın çalışması tarafından da desteklenmiştir.

Ekonomik özgürlük düzeyi arttıkça ise yolsuzluk düzeyinin beklendiği üzere azaldığı görülmektedir. Teorik olarak belirtildiği üzere, devlet düzenlemelerinin yaygın olması ve kamu memurlarının bu düzenlemeleri uygulamak üzere takdire sahip olmaları durumunda, bireyler söz konusu kuralları atlamak üzere memurlara rüşvet önerme eğiliminde olacakları için, ekonomik özgürlük düzeyi azaldıkça yolsuzluğun da artması beklenmektedir. Ekonomik özgürlük indeksindeki 1 birimlik artışın, yolsuzluk indeksi üzerinde yaklaşık 0.2 birimlik artışa (yolsuzluğun azalmasına) yol açtığı saptanmıştır.

Son olarak doğal kaynak ihracı açısından zengin olan ülkelerin teorik açıdan beklendiği üzere daha fazla yolsuzluk düzeylerine sahip oldukları görülmektedir. Ulaşılan bu sonuç, söz konusu kaynakların çıkarılmasının ve işlenmesinin, yüksek ekonomik rantlara ve dolayısıyla da yüksek yolsuzluk olaylarına konu olduklarını doğrulamaktadır. Yolsuzluğun belirleyenleri arasında ise yolsuzluk düzeyi üzerinde en fazla etkiye sahip olan değişkenin

kişi başı gelir düzeyinin doğal logaritmik değeri olduğu saptanmıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada gittikçe tehdit edici bir sorun haline dönüşen yolsuzluğun belirleyenleri panel veri modeli ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, yolsuzluğun ekonomik belirleyenlerinin teorik açıdan beklenen etkilere sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda kişi başı gelir düzeyi ile temsil edilen ekonomik gelişmenin yolsuzluğun kontrolünde önemli bir unsur olduğu görülmektedir. Bu durum Myint (2000: 52)'in ifadesiyle, yoksul ülkelerdeki koşulların yolsuzluğun artmasına elverişli olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü düşük gelir düzeyine sahip ülkeler, genellikle yüksek derecede düzenlenmiş ekonomilere sahiptirler ki, bu durum geniş çaplı monopol rantlarının elde edilmesine imkân sağlamaktadır. Diğer taraftan devletin ekonomi içerisindeki artan payının ise yolsuzluğu arttırdığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, artan ticari açıklığın ithalat kota ve lisans uygulamalarını azaltarak kamu memurlarına rüşvet verme ihtimallerini azalttığı ve artan uluslararası bütünleşmenin ise yolsuzluğa karşı sosyal norm ve değerlerin ülke içinde yerleşmesine yol açarak yolsuzluğu azalttığı ileri sürülebilir. Çarpık bir gelir dağılımı ise, yolsuzluğu arttıran önemli bir ekonomik unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte mal ve hizmetlerin üretimi, dağıtım ve tüketiminde devletin zorlama, kısıtlama ve kurallarının olmamasını ifade eden ekonomik özgürlüğün artan düzeylerinin ise, yolsuzluğun azalmasına yardımcı olduğu saptanmıştır. Son olarak doğal kaynak açısından ya da doğal kaynak ihraç gelirleri açısından zengin olan ülkelerin, söz konusu kaynakların çıkarılmalarının ve işletilmelerinin büyük çaplı ekonomik rantlara konu olması nedeniyle, yolsuzluk düzeylerinin de yüksek oldukları tespit edilmiştir.

Çalışmada teorik açıdan beklenmeyen istisnai durum ise politik hakların varlığı ile temsil edilen demokrasinin ya da siyasal özgürlüklerin azalışının, düşük yolsuzluk düzeyleri ile ilişkili olduğudur. Bu durum, parti kurarak ya da örgütlenerek bir araya gelen ve kolektif hareket ederek toplumsal iyinin sağlanmasına karşı duran ve grup çıkarlarının ençoklaştırılması amacıyla kendi aralarında anlaşarak yolsuzluk eylemlerine katılan Olsoncu grupların OECD ülkelerindeki hâkimiyetini göstermektedir.

Elde edilen sonuçlardan çıkarılacak olan politik öneri ise, yolsuzluğun ekonomik nedenlerinin oldukça önemli olduğu, yolsuzluğu azaltmayı amaçlayan hükümetlerin yolsuzluk karşıtı ekonomi politikaları uygulamaları gerektiği şeklindedir. Örneğin; kalkınma, ekonomik özgürlük, adil bir gelir dağılımı, artan ticari açıklık ve uluslararası bütünleşme, devletin ekonomideki payının azaltılması, ürün ve hizmet piyasalarındaki katı devlet düzenlemelerinin esnetilmesi yolsuzluk ile mücadele doğrultusunda önerilebilecek başlıca ekonomi politikaları arasında yer almaktadırlar.

NOTLAR

<http://www.transparency.de/mission.html>.

² <http://www.worldbank.org/publicsector/anticorrupt/index.cfm>.

³ OECD ülkeleri arasında yolsuzluk düzeyinin yüksek olmasından dolayı ve verilerin bulunabilirliği göz önünde tutularak ülke örnekleme tespit edilmiştir. Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, Almanya, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Birleşik Krallıklar, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Çek Cumhuriyeti, Finlandiya, Macaristan, Japonya, Meksika, Yeni Zelanda, Polonya, Slovakya, Şili, Estonya, Slovenya, İsrail.

⁴ Ticari açıklık düzeyi, İktisatta ihracat ve ithalat toplamının GSYİH içerisindeki payı ile temsil edilirken, yolsuzluk yazınındaki çalışmalar, ithalatın yolsuzluğa konu olmasından dolayı ithalatın GSYİH içerisindeki payını kullanmaktadırlar (bkz. Treisman, 2000; Pellegrini ve Gerlagh, 2008).

⁵ İlgili yazında yolsuzluğun belirleyenleri olarak politik(siyasal), tarihi ve kültürel bir takım değişkenler de kullanılmaktadır. Örneğin, ülkenin demokratik bir rejime sahip olup-olmaması, federal bir yapıya sahip olup-olmaması, daha önceden İngiliz kolonisi olup-olmaması, medeni hukuk sistemine (common law system) sahip olup-olmaması (La Porta vd., 1999; Treisman, 2000; Pellegrini ve Gerlagh, 2008) gibi. Söz konusu değişkenler kukla değişkenler ile temsil edildikleri için ve söz konusu model sabit etkiler ile tahmini gerektirdiği için model dışı bırakılmışlardır.

⁶ Söz konusu tahminci otokorelasyon ve heteroskedasitenin varlığı du-

rumunda dirençli standart hataların tahminine dayalıdır.

⁷ Yüksek yolsuzluk değerleri, düşük yolsuzluk düzeylerini göstermektedir.

⁸Söz konusu değişken ile ilgili yüksek değerler, daha az politik özgürlüğü, düşük değerler ise daha fazla politik özgürlü temsil etmektedir.

KAYNAKÇA

Ades, A. ve R. Di Tella (1997), “The New Economics of Corruption: A Survey and Some New Results”, *Political Studies*, XLV, 496-515.

Ades, A. ve R. Di Tella (1999), “Rents, Competition and Corruption”, *American Economic Review*, 89, 982–993.

Ahrend, R. (2002), “Press Freedom, Human Capital and Corruption” *DELTA Working Paper* No. 2002-11, <http://ssrn.com/abstract=620102>, (Erişim: 20.12.2012).

Akçay, S. (2000), “Yolsuzluk, Ekonomik Özgürlükler ve Demokrasi”, *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 1(1), 1-15.

Ali, A.M. ve H.S. Isse (2003), “Determinants of Economic Corruption: A Cross-Country Comparison”, *Cato Journal*, 22, 449–466.

Amundsen, I. (1999), “Political Corruption: An Introduction to the Issues”, *Michelsen Institute Development Studies and Human Rights, Working Paper*, No: 7.

Arellano, M. (1987), “Computing Robust Standart Errors for Within-Groups Estimators”, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 49(4), 431-434.

Ata, A. Yılmaz ve M. A. Arvas (2011), “Determinants of Economic Corruption: A Cross-Country Data Analysis”, *International Journal of Business and Social Science*, 2(13), 161-169.

Baltagi, B. H. ve P. X. Wu (1999), “Unequally Spaced Panel Data Regressions With AR(1) Disturbances”, *Econometric Theory*, 15, 814-823.

Baltagi, B. H. (2005), *Econometric Analysis of Panel Data*, Third Edition, England: John Wiley&Sons Ltd.

Barreto, R. A. (2001), “Endogenous Corruption, Inequality and Growth: Econometric Evidence”, Working Paper 01-2, *School of Economics Adelaide University*, Australia.

Bhargava, A., L. Franzini ve W. Narendranathan (1982), “Serial Correlation and Fixed Effects Model, *Review of Economic Studies*, 49, 533-549.

Bonaglia, F., J. B. de Macedo ve M. Bussolo (2001), “How globalization improves governance”, *Discussion Paper No. 2992*. Paris, France: Centre for Economic Policy Research, Organization for Economic Cooperation and Development.

Braun, M. ve R. Di Tella (2004), “Inflation, Inflation Variability and Corruption”, *Economics & Politics*, 16(1), 77-100.

Breusch, T. S. ve A. R. Pagan (1980), “The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics”, *Review of Economic Studies*, Blackwell Publishing 47(1), 239-253.

Broadman, H.G. ve F. Recanatini (2000), “Seeds of corruption: do market institutions matter?” *Policy Research Working Paper*, No. 2368. World Bank, Washington, DC.

Brunetti, A. ve B. Weder (2003), “A Free Press is Bad News for Corruption”, *Journal of Public Economics*, 87, 1801-1824.

Chowdhury, S. K. (2004), “The effect of democracy and press freedom on corruption: an empirical test”, *Economics Letters*, 85, 93–101.

Çokgezen, M. (2010), “Corruption in Kyrgyzstan: The Facts, Causes and Consequences”, *Central Asian Survey*, 23(1), 79-94.

Del Monte, A. ve E. Papagni (2007), “The determinants of corruption in Italy: Regional panel data analysis”, *European Journal of Political Economy*, 23(2), 379-396.

Ekstrand, L. H. (2005), “Socio-Cultural Factors Affecting Corruption and What to Do a Study of Psychological and Other Non-Economic Macro-

Variables Affecting Corruption”, *5th Regional Anti-Corruption Conference*, Beijing, PR China.

Evrensel, A. Y. (2008), “Institutional and Economic Determinants of Corruption: A Cross-Section Analysis”, *Applied Economics Letters*, 17(6), 551-554.

Fiorino, N. ve E. Galli (2010), “An Analysis of the Determinants of Corruption: Evidence from the Italian Regions”, *POLIS Working Papers*, No.171.

Fisman, R. ve R. Gatti (2002), “Decentralization and Corruption: Evidence Across Countries”, *Journal of Public Economics*, 83, 325–345.

Folorunso, B. A. (2007), “Determinants and Effects of Corruption on Investment, General Price Level and Sustainable Economic Growth in Nigeria”, *African Economic and Business Review*, 5(2), 10-25.

Froot, K. A. (1989), “Consistent Covariance Matrix Estimation with Cross-Sectional Dependence and Heteroscedasticity in Financial Data”, *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 24, 333-355.

Gatti, R. (2004), “Explaining Corruption: Are Open Countries Less Corrupt?”, *Journal of International Development*, 16, 851–86.

Glaeser, E. ve R. E. Saks (2006), “Corruption in America”, *Journal of Public Economics*, 90, 1053-1072.

Goel, R. K. ve J. Budak (2006), “Corruption in Transition Economies: Effects of Government Size, Country Size and Economic Reforms”, *Journal of Economics and Finance*, 30(2), 240-250.

Goel, R. K. ve M. A. Nelson (2010), “Causes of Corruption: History, Geography and Government”, *Journal of Policy Modeling*, 32, 433–447.

Goel, R. K. ve M. A. Nelson (2011), “Measures of Corruption and Determinants of US Corruption”, *Econ Gov*, 12, 155–176.

Graeff, P. ve G. Mehlkop (2003), “The Impact of Economic Freedom on Corruption: Different Patterns for Rich and Poor Countries”, *European Journal of Political Economy*, 19, 605–620.

Gunardi, S. H. (2008), *Corruption and Governance around the World an Empirical Investigation*, phd dissertation, Netherlands: PPI Publishers, Enschede,

Hausman, J. A. (1978), "Specification Tests in Econometrics", *Econometrica*, 46(6), 1251-1271.

Herzfeld, T. ve C. Weiss (2003), "Corruption and Legal (in) Effectiveness: An Empirical Investigation", *European Journal of Political Economy*, 19, 621-632.

Hsiao, C. (2003), *Analysis of Panel Data*, Second Edition, Cambridge University Press.

Husted, B. W. (1999), "Wealth, Culture and Corruption." *Journal of International Business Studies*, 30(2), 339-59.

Iwasaki, I. ve T. Suzuki (2012), "The Determinants of Corruption in Transition Economies", *Economics Letters*, 114, 54-60.

Jain, A. (2001), "Corruption: A Review", *Journal of Econ Survey*, 15(1), 71-121.

Khan, M. M. (1997), "Political and Administrative Corruption: Concepts, Comparative Experiences and Bangladesh Case" 1997, <http://www.cdrb.org/journal/2003/1/1.pdf>, (Erişim: 13.12.2011).

Knack, S. ve O. Azfar (2003), "Country Size, Trade Intensity and Corruption". *Economics of Governance*, 4, 1-18.

Lambsdorff, J. G. (1999), "Corruption in Empirical Research- A Review", *Transparency International Working Paper*.

LaPalombara, J. (1994), "Structural and Institutional Aspects of Corruption", *Social Research*, LXI, 325-350.

La Porta R, F. L. Silanes, A. Shleifer ve R. Vishny (1999), "The Quality of Government", *Journal of Law, Economics and Organization*, 15, 222-279.

Larrain B., F. ve J. Tavares (2004), "Does Foreign Direct Investment Decrease Corruption?", *Cuadernos De Economia*, 41, 217-230.

Lederman, D., N. V. Loayza ve R. R. Soares (2005), "Accountability and Corruption: Political Institutions Matter", *Economics and Politics*, 17(1), 1-35.

Leite, C. A. ve J. Weidmann (1999), "Does Mother Nature Corrupt?: Natural Resources, Corruption, and Economic Growth", *Working paper WP/99/85*, International Monetary Fund, Washington.

Mauro, P. (1995), "Corruption and Growth," *Quarterly Journal of Economics*, 110, 681-712.

Mauro, P. (1997), "Why Worry about Corruption?" *International Monetary Found, Economic Issues 6*, Washington D.C., 1-13.

Melgar, N. ve M. Rossi (2009), "Perception of Corruption in Uruguay: The Effects of the Sector of Employment, Life-Course Adjustments and Education", *Documentos de Trabajo, working paper*, Department of Economics, No. 909.

Montinola G. R. ve R. W. Jackman (2002), "Sources of Corruption: A Cross-Country Study", *British Journal of Political Science*, 32, Cambridge University Press, 147-170.

Morgan, A. L. (1998), "Corruption: Causes, Consequences and Implications", *Asia Foundation Working Paper Series*, No: 9.

Myint, U. (2000), "Corruption: Causes, Consequences and Cures", *Asia-Pacific Development Journal*, 7(2), 33-58.

Nye, J. S. (1967), "Corruption and Political Development: A Cost Benefit Analysis", *American Political Science Review*, 61(2), 417.27.

Olson, M. (1982), *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation and Social Rigidities*, New Haven and London: Yale University Press.

Ortega, D. L., R. J. G. M. Florax ve B. A. Delbecq (2010), "Primary Determinants and the Spatial Distribution of Corruption", *Working Paper 10-6*, Department of Agricultural Economics Purdue University.

Paldam, M. (2001), "Corruption and Religion. Adding to the Economic

Model?" *Kyklos*, 54, 383– 414.

Paldam, M. (2002), "The Cross-Country Pattern of Corruption: Economics, Culture and the Seesaw Dynamics", *European Journal of Political Economy*, 18 (2), 215-240.

Park, H. (2003), "Determinants of Corruption: A Cross-National Analysis", *Multinational Business Review*, 11(2), 29-48.

Pellegrini, L. ve R. Gerlagh (2008), "Causes of Corruption: A Survey of Cross-Country Analyses and Extended Results", *Econ Gov*, 9, 245–263.

Pesaran, M. H. (2004), "General Diagnostic Tests for Cross-section Dependence in Panels, *Working Paper*, Trinity College, Cambridge.

Rauch, J. ve P. Evans (2000), "Bureaucratic Structure and Bureaucratic Performance in Less Developed Countries", *Journal of Public Economics*, 75, 49- 71.

Rehman, H. U. ve A. Naveed (2007), "Determinants of corruption and its relation to GDP (A panel study)", *Journal of Political Studies*, 12, 27-59.

Rijckeghem, C. ve B. Weder (1997), "Corruption and the Rate of Temptation: Do Low Wages in the Civil Service Cause Corruption?", *International Monetary Fund Working Paper*.

Rogers, W. H. (1993), "Regression Standart Errors in Clustered Samples", *Stata Technical Bulletin* 13:19-23, içinde *Stata Technical Bulletin Reprints*, 3, 89-94, College Station, Tx:Stata Pres.295.

Sandholtz, W. ve W. Koetzle (2000), "Accounting for Corruption: Economic Structure, Democracy and Trade", *International Studies Quarterly*, 44(2000), 31–50.

Sandholtz, W. ve M. M. Gray (2003), "International Integration and National Corruption", *International Organization*, 57(4), 761-800.

Seldadyo, H. ve J. D. Haan (2006), "The Determinants of Corruption a Literature Survey and New Evidence", *Paper Prepared for the 2006 EPCS Conference*, Turku, Finland.

Serra, D. (2006), “Empirical Determinants of Corruption: A Sensitivity Analysis”, *Public Choice*, 126, 225–256.

Shabbir, G. ve M. Anwar (2007), “Determinants of Corruption in Developing Countries”, *Pakistan Development Review*, 46(4), 751-764.

Shen, C. ve J. B. Williamson (2005), “Corruption, Democracy, Economic Freedom and State Strength”, *International Journal of Comparative Sociology*, 46(4), 327-345.

Shleifer, A. ve R. Vishny (1993), “Corruption”, *Quarterly Journal of Economics*, 108, 599–617.

Sosa, L.A. (2004), “Wages and Other Determinants of Corruption”, *Review of Development Economics*, 8(4), 597–605.

Swamy, A., St. Knack, Y. Lee ve O. Azfar (1999), “Gender and Corruption”, *Draft paper. IRIS Center*, University of Maryland.

Tanzi, V. (1998), “Corruption around the World: Causes, Consequences, Scope, And Cures”, *IMF Staff Papers*, 45(4): 559-594.

Tatoğlu, Ferda, *Panel Veri Ekonometrisi*, Beta Yayıncılık, İstanbul 2012.

Thomas, M. A. ve P. Meagher (2004), “A Corruption Primer: An Overview of Concepts in the Corruption Literature”, *The Iris Discussion Papers on Institutions & Development Paper*, No. 04/03.

Treisman, D. (2000), “The Causes of Corruption: A Cross-National Study”, *Journal of Public Economics*, 76(3), 399–457.

Wooldridge, J. M. (2009), *Introductory Econometrics: A Modern Approach*, fourth edition, South Western, Canada: Cengage Learning.

World Bank (1997), “World Development Report: The State in a Changing World”, New York: Oxford University Press.

Xin, X. ve T. K. Rudel (2004), “The Context for Political Corruption: A Cross- National Analysis”, *Social Science Quarterly*, 85, 294-30.

Zimelis, A. (2011), “Non-Determinants of Corruption: A Sceptical View from Eastern Europe”, *Journal of Comparative Politics*, 4(2), 4-26.

<http://www.worldbank.org>, (Erişim:19.12.2011).

<http://www.siuc.edu/~fsolt/index.html>, (Erişim:02.12.2011).

<http://www.fraserinstitute.org>, (Erişim:10.12.2011).

<http://www.freedomhouse.org>, (Erişim:09.12.2011).

<http://www.transparency.org>, (Erişim:13.12.2011).